

Baranyi Árpád: Multilaterális Befektetési Megállapodás: alkotmány a globális gazdasági rendszer számára?

Témák: globalizáció, kereskedelem, befektetés, befektetéspolitika, tőke, gazdaság, egyezmény, multinacionális, transznacionális, vállalat, nyilvánosság, civiltársadalom, tőke

A Gazdasági Együtműködési és Fejlesztési Szervezet (Organization for Economic Co-operation and Development, a továbbiakban OECD) tagországai 1995 tavasza óta tárgyalnak egy olyan egyezmény kidolgozásáról, amely biztosítaná a nemzetközi működőtőke-befektetések szabadságát, védelmét, továbbá az államok, valamint a befektetők közötti vitás kérdések rendezését. A tervezett megállapodás neve Többoldalú Befektetési Megállapodás (Multilateral Agreement on Investment, a továbbiakban MAI). A MAI-ról folyó tárgyalások során mindvégig gondot okoztak a résztvevő országok közötti jelentős érdekkülönbségek. Ennek – és bizonyára a civilszervezetek erőteljes tiltakozásának is – következményeképpen végül (egyelőre) nem kerül sor a megállapodás eredetileg 1998 áprilisára tervezett aláírására. Mindazonáltal, a MAI ideiglenes kudarcra nem jelenti az egyezmény végleges vereségét. Ezt mutatják a résztvevők nyilatkozatai, és ezt támasztja alá az a tény, hogy a nemzetek fölött átnyúló (transznacionális) tőkének alapvető érdeke a külföldi befektetések útjában álló akadályok – szabadpiaci ideológia jegyében történő – lebontása. Mindenesetre tény, hogy a MAI elfogadását a tárgyaló felek elnapolták, így a MAI-t ellenző civilszervezetek időt nyertek arra, hogy a közvéleményt tájékoztassák a tervezett megállapodás veszélyeiről. Ez talán segít majd abban, hogy a szervezetek követeléseit a tárgyaló felek ezentúl komolyan vegyék, illetve hogy a további tárgyalások az eddigiekhez képest nagyobb nyilvánosságot kapjanak.

A MAI tartalma és lehetséges hatásai

„Ez lesz az egységes világgazdaság alkotmánya» – jellemezte az egyik amerikai szakértő a Gazdasági Együtműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) berkeiben formálódó Multilaterális Befektetési Megállapodást (MAI), melynek véglegesítéséről a múlt héten tartottak újabb tárgyalási fordulót a szervezet párizsi székhelyén. (...) Az egyezmény deklarált célja a nemzetközi beruházások további liberalizációja, védelme és a vitás kérdések elrendezésének szabályozása.” (Jakus [1998])¹ Egy másik forrás szerint „1995 májusában kezdte el az OECD, a ma már 29 fejlett államot, köztük hazánkat is tömörítő gazdasági szervezet, a Multilaterális Befektetési Megállapodás ... nyilvánosságot nélkülöző tárgyalásait Párizsban. ... A befektetések védelme érdekében a megállapodás egy olyan szabályrendszert állít fel, amely jelentősen korlátozza a kormányokat a külföldi befektetések szabályozásában.” (CEE Bankwatch [1998])

Ez utóbbi forrás röviden arról is tájékoztat, hogy amennyiben sor kerülne az egyezmény aláírására, úgy a következő szabályok lépnének érvénybe a tagországokban: (1) kötelező lenne az *egyenlő elbánás*, valamint a *legnagyobb kedvezmény* elveinek² alkalmazása a külföldi és a hazai

¹ Egyébként a tervezett megállapodás – Jakus Ibolya cikkének címével ellentétben (Nemzetközi beruházási megállapodás) – nem csupán a beruházásokra vonatkozna, hanem mindenféle befektetésre az ingatlanvásárlástól a filmforgalmazás jogán át az osztalékok átutalásának szabályaiig.

² Az *egyenlő elbánás* elve a nemzetközi kereskedelmi szerződésekből alkalmazott elv, amely előírja, hogy a szerződő felek egymásnak ugyanolyan jogokat, gazdasági feltételeket, kedvezményeket nyújtanak, mint saját állampolgáraiknak és jogi személyeiknek.

befektetőkkel szemben; (2) a csatlakozó országok nem hozhatnának olyan törvényeket, melyek korlátoznák a befektetéseket, valamint hatályon kívül kellene helyezni az ilyen jellegű, már létező törvényeket (nyugalmi elv); (3) az egyezmény korlátozná a kormányok jogát, hogy a külföldi befektetéseket feltételekhez kössék, továbbá megtiltáná, hogy a kormányok akadályozzák a nyereség átutalását valamely másik országba; (4) létrejönne egy nemzetközi fórum, amely előtt bármely vállalat megtámadhatná azt a kormányt, amelyik – szerinte – megsértette a vállalat jogait; (5) a megállapodást aláíró országok öt évig nem léphetnének ki a szerződésből, és az esetleges kilépés után is további tizenöt évig érvényben maradnának a MAI által bevezetett korlátozások. Az alábbiakban részletesen is bemutatjuk az egyes pontok tartalmát.

Az egyenlő elbánás és a legnagyobb kedvezmény elve

A MAI-ban az egyenlő elbánás, illetve a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazása azt jelenti, hogy a nemzeti és regionális kormányzatok nem támogathatnak hazai vállalatokat külföldiekkel szemben.³ Nem segíthetik elő például a hazai kis- és középvállalatok alapítását/megerősödését adókedvezménnyel vagy a helyi ipar által előállított termékek előnyben részesítésével. Ennek következtében a csekély tőkével rendelkező hazai gazdasági szereplők behozhatatlan hátrányba kerülnek a tőkeerős külföldi vállalatokkal szemben. A külföldi tőke megerősödése általában azért problémás, mert ez sokkal inkább hajlamos arra, hogy ne kötődjék a helyi közösségekhez. A helyi befektetők általában a helybeli munkaerőre támaszkodnak, és ezzel a helyi keresletet növelik. Emellett lokális erőforrásokat használnak föl, ezért felelősséget éreznek azok sorsáért. A külföldi tőke nem minden esetben viselkedik így, főleg nem az úgynevezett „fejlődő” országokban. Ha a vállalati vezetőket a helyi közösség tagjai közül választják ki, továbbá ha a kifizetett bérek a helyi vásárlóerőt növelik, az kedvező jelenség, mert ekkor erősödik a lokális közösség. További fontos szempont, hogy az emberek alapvető szükségletei (élelmezés, ruházkodás, lakás, egészségügyi körülmények stb.) többnyire akkor biztosíthatók a legmegfelelőbbben, ha a lokális erőforrások helyi kezekben vannak. Sőt maga a fokozódó elszegényedés, a társadalmi bomlás és a környezet pusztulásának hármassága is a legtöbb esetben helyi cselekvést igényel (Korten [1996], 24. old.). A válság világszintű megoldásához természetesen nemcsak helyi cselekvésre, hanem a civilszféra regionális és nemzetközi szövetségére is szükség van, de e szövetség kiinduló sejtjeit mindenképp a helyi közösségek jelentik.

A helyhez kötődő tőke nemcsak jótékonyaságból érez felelősséget közvetlen környezete iránt, hanem azért is, mert a helyi hatóság könnyen felelősségre vonhatja. A nemzeti kötődés nélküli, transznacionális vállalatokkal (TNC-k) ellentétben ugyanis a hazai vállalatok általában nem tudnak könnyen telephelyet változtatni akkor, ha bajt okoznak, vagy ha egy másik országban jobb üzleti lehetőségekre számítanak. Érdemes különbséget tenni a külföldi eredetű tőke két változata között. Nevezhetjük e két változatot „helyi kötődéssel rendelkező”, valamint „helyhez nem kötődő” tőkének, illetve használhatjuk David C. Korten megfogalmazását is, aki a „multinacionális” és a „transznacionális” tőke közötti különbségről beszél. „Egy multinacionális

A legnagyobb kedvezmény elve azt jelenti, hogy az adott ország minden vele szerződésben lévő országnak ugyanolyan előnyt, kedvezményt, előjogot és immunitást köteles biztosítani azonnal, automatikusan, azaz feltétel és ellenszolgáltatás nélkül, amelyet bármely más olyan országnak megadott vagy a jövőben meg fog adni, amely ország vele a legnagyobb kedvezmény elve alapján kötött szerződést. (Világgazdasági kasszótár [1984]; Adam [1993])

³ A tervezett megállapodás szerint "nemzetbiztonsági érdekre hivatkozva meg lehetne tiltani egyes magánberuházásokat, akut fizetésimérleg-problémák esetén ideiglenes szigorításokat lehetne bevezetni, továbbá az aláírás pillanatában fennálló jogi szabályozásuk alapján az egyes országok összeállíthatnak saját kivétellistát. Ezeket azonban évente felül kellene vizsgálni és fokozatosan leépíteni." (Jakus [1998])

vállalat többféle nemzeti identitást vesz fel, relatív autonómiát tartva fenn a termelésben és a kereskedelmi szolgáltatásaiban a különböző országokban, helyi gyökeret eresztve ... □ [a vállalatok] bizonyos mértékig úgy működnek, mint a hazai szervezetek. ... [Ezzel szemben a] transznacionálisok aktívan igyekeznek kiküszöbölni a nemzeti megfontolásokat, hogy maximalizálják a központilag irányított, de az egész világra kiterjedő beszerzéseikből eredő lehetséges előnyöket.” (Korten [1996], 152. old. – a második kiemelés tőlem) A kétféle viselkedés közötti különbségtétel lehetővé teszi a külföldi tőke előnyeinek és hátrányainak együttes szemléletét.⁴ Amennyiben például egy külföldi befektető tekintettel van a helyi közösségek érdekeire, akkor üdvözlendő a jelenléte, mivel helyi beszállítókat alkalmaz, magas minőségi követelményeket állít, továbbá pótolja a hiányzó hazai tőkét. Ha azonban egy vállalat például azért telepszik meg az adott helyen, hogy az alacsony adókulcsok miatt oda utalja át máshol szerzett nyereségét, vagy hogy kihasználja a lazább környezetvédelmi szabályozásból fakadó üzleti lehetőségeket, úgy jelenléte nem sok jót ígér.⁵ Márpedig a MAI az ilyen típusú vállalatok szabad mozgását egyértelműen megkönnyítené, hiszen – az eddig bemutatottak alapján – megtiltaná a kormányoknak befektetők megválogatását, illetve nem engedélyezné a külföldi beruházások feltételekhez kötését (lásd később).

A nyugalmi elv

A MAI úgynevezett „nyugalmi elve” megtiltaná, hogy a csatlakozó országok a jövőben befektetéseket korlátozó törvényeket hozzanak, illetve megkövetelné néhány ilyen jellegű, hatályos törvény leépítését. Jogos a kérdés: vajon mi számíthatna a MAI szerint „befektetést korlátozó intézkedés”-nek? A válasz: voltaképpen bármilyen intézkedés vagy törvény, amit a külföldi befektető annak ítél. A MAI szószólói folyamatosan szorgalmazzák „*hogy válják egyre rugalmasabbá a munkaerőt, elutasítják a munkahelyek biztonságát szavatoló törvényeket, el akarják törölni a minimálbéreket, egyre nagyobb mértékű privatizációt követelnek stb. Mindezt tökéletes lelki nyugalommal tehetik, hiszen ott áll a hátuk mögött a* □ z OECD □ körülbelül 226 millió dollárra rúgó költségvetés □ e □. Ez kizárólag olyan államok befizetéseiből származik, melyeknek saját gazdaságuk szuverén alakítására vonatkozó törekvéseit folyamatosan becsmértlik □ a MAI támogatói □. Franciaország e költségvetés 7,05%-át fizeti be. A minimálbérből élő francia munkások minden bizonnyal örülnek majd, amikor megtudják: kormányuk 110 millió frankot (18 millió dollárt) fizet évente egy olyan intézménynek, amely energiája nagy részét arra fordítja, hogy a minimálbérből élő munkásokat tegyék elsőként utcára.” (Le Monde diplomatique [1998])

⁴ Mindenki – de különösen a politikusok – számára hasznos lenne a két fajta mentalitás közötti különbség éles elválasztása. Ha nem tudunk különbséget tenni, úgy vagy elutasítjuk az összes külföldi befektetést, vagy kritika nélkül örvendezünk minden fajtájának. Csőllátás jellemzi azt, aki válogatás nélkül multinacionálisnak tekint minden több országban is jelenlévő külföldi befektetőt. A multi-, illetve transznacionális vállalat fogalmi elkülönítése egyébként nem problémamentes. Elsőként az jelent gondot, hogy a legtöbb vállalat nem sorolható be tisztán a két kategória valamelyikébe. Ez a kérdés – elvileg – a vizsgált vállalat viselkedéséből kiolvasható tendenciák alapján eldönthető. Másodsor, ha el is terjed a multinacionális, illetve transznacionális vállalatok közötti különbségtétel, veszélyt jelenthet, hogy a transznacionális vállalatok – valódi természetüket leplezendő – ekkor következetesen multinacionálisnak fogják majd nevezni és láttatni magukat. Harmadszor pedig zavart okozhatnak az olyan, a multinacionális vállalat fogalmához tapadó és mára már rögzült mellékjelentések, amelyek – jelen eszme-futtatásunk értelmében – valójában a transznacionális vállalatokra jellemzők. A vállalat típusok egybeesését jelzi, hogy a jelen cikk által idézett források is szinonimaként kezelik őket.

⁵ A külföldi befektetésekkel kapcsolatban az is mindenképp kerülendő, hogy egy ország stratégiai ágazatai idegen kézbe kerüljenek. A jelenlegi hivatalos magyar álláspont szerint a termőföldvásárlás nemzeti szabályozását kivételként kellene kezelni a MAI-n belül. Ez biztató fejlemény, foltéve, hogy a mindenkori nemzeti szabályozás később sem teszi lehetővé külföldiek termőföldvásárlását.

A munkahelyekkel és a munkásokkal foglalkozó törvényekhez hasonlóan a környezetvédelmi szabályoknak sem kedvezne a tervezett megállapodás. A Természetvédelmi Világalap (World Wide Fund for Nature, a továbbiakban WWF) szerint például semmi biztosíték sincs arra, hogy a MAI tiszteletben tartaná a már érvényben lévő nemzetközi környezetvédelmi egyezményeket. Például „a Kyotói Jegyzőkönyv szerint az iparosodott országok »éghajlatra veszélytelen« technológiákat adhatnak el a fejlődő országok részére. Ennek fejében az exportőr országok □ az importőrök által visszafogott szén-dioxid mennyiségével egyenlő mértékben □ »szén-dioxid kibocsátási engedélyhez« jutnak, vagyis az exportőrök a saját országukban ennyivel több üvegházhatású gázt bocsáthatnak a légkörbe. A MAI tervezett rendelkezései szerint viszont az ilyen adásvételben részt vevő fejlődő országokat (például Argentínát) minden további nélkül beperelhetik a Kyotói Jegyzőkönyvhöz nem csatlakozó országok (például Dél-Korea) multinacionális vállalatai. Ez azért lehetséges, mert a megszorítás, hogy kibocsátási engedélyt csak a Jegyzőkönyv aláírói kaphatnak, diszkriminációnak és versenyellenes támogatásnak minősül, ami ellentétes a MAI »legnagyobb kedvezmény« elvével. (...) A Biológiai Sokféleség Védelméről Szóló Konvenció sikerét szintén veszélybe sodorja a MAI. A Konvenció megengedi az egyes országoknak, hogy – a multinacionálisok általi kizsákmányolást elkerülendő – közben tartsák saját genetikai erőforrásaik hozzáférési jogát, továbbá előírja, hogy minden ilyen erőforrásból származó hasznot méltányosan meg kell osztani az adott országgal. Például egy gyógyszergyár nem teheti meg, hogy úgy gyűjtsön növényeket egy fejlődő országban, majd úgy fejlesszen ki ezekből nagy jelentőségű gyógyszert, hogy ennek hasznából a növény hazája ne részesedjék. A MAI szerint azonban az előbbi szabály kikényszerítéséhez szükséges intézkedések jogilag támadhatók, mert diszkriminatív jellegűeknek minősülhetnek.” (WWF-UK [1998])

A MAI-ról folyó tárgyalások résztvevői politikailag elkötelezték magukat arra, hogy az egyezményhez csatlakozó országok nem enyhíthetnek környezetvédelmi normáikon (sőt, akár szigoríthatják is őket, amennyiben ez a külföldi és belföldi érdekeltségű cégeket egyformán érinti). Kérdés, persze, hogy egy ilyen politikai jellegű deklaráció elegendő védelmet nyújt-e a szabályok fölhígulása ellen. A MAI mindenesetre környezetellenesnek látszik, már csak azért is, mert bizonyos esetekben a környezet védelme igenis megköveteli a vállalatok közötti diszkriminációt, illetve óhatatlanul együtt jár vele. Feltétlenül diszkriminatív hatású például az ENSZ Tengerjogi Egyezménye, amely védi az egyes országok halászati erőforrásait, míg azt az esetet, ahol a hátrányos megkülönböztetés és a környezetvédelem között nehezebben meghúzható a határ, az Európai Unió (a továbbiakban EU) belüli viták példázzák, amelyekben a tagországok azzal vádolják egymást, hogy szigorú környezetvédelmi szabályaik csupán a külföldi termékek hazai piacról történő kiszorítását célozzák. Amennyiben a megkérdőjelezett szabályok valóban a környezet védelmét célozzák, úgy a diszkrimináció célja nem az, hogy gazdasági előnyhöz juttassa – a szabályok teljesítésére képes – hazai vállalatokat, hanem az, hogy megnehezítse környezetkáros□tó termékek megjelenését az országban. Persze, nehéz megállapítani, hol végződik a környezetvédelem és hol kezdődik a piacvédelem, de ezzel a kérdéssel sokszor nem is kellene foglalkozni. A probléma sok esetben azért merül mégis föl, mert az EU a szabad kereskedelmet alapvető „érték”-ként kezeli, és minden egyéb kérdés megoldását ennek próbálja alárendelni. Közismert, hogy az EU deklarált célja az áruk, a szolgáltatások, a tőke, valamint a munkaerő unión belüli szabad mozgásának biztosítása.⁶ Ez viszont sok esetben kifejezetten ellentétes a környezetvédelmi érdekekkel (lásd például a közúti áruszállítás vagy a légi közlekedés levegőszennyező hatásait). Az EU egyes döntéshozóihoz

⁶ A tényezők szabad mozgásának deklarált célja még az EU-n belül sem valósul meg mindenkor, a csatlakozni kívánó országok munkaerőjének szabad mozgása tekintetében pedig végképp nem.

hasonlóan a MAI megszővegezői is hajlamosak arra, hogy a környezetvédelmi szabályokat, illetve a szociális célú törvényeket a burkolt protekcionizmus intézkedéseinek tekintsék.

Tehát a környezet védelmével kapcsolatos belföldi szabályozást lehetővé tevő elvi elkötelezettség ellenére a MAI nyugalmi elve környezetellenes, mert nagymértékben akadályozza új környezetvédelmi törvények meghozatalát a megállapodás aláírását követően. Márpedig aki ki meri jelteni azt, hogy a környezetvédelem terén már minden ismeretnek birtokában vagyunk és minden szükséges intézkedést meghoztunk, az vagy nagyon kevésbé ismeri a környezeti problémákat, vagy végtelenül cinikus. Egyik eshetőség sem túl biztató. Új szabályok bevezetése a „fejlődő” országok esetében – ahol a környezetvédelem szabályozása még nem kiforrott – egyértelműen szükséges, és ezzel bizonyára a MAI kidolgozói is tisztában vannak. Igaz, nem valószínű, hogy maguk a „fejlődő” országok a MAI-val kapcsolatban szót emelnének a környezetvédelmi törvények érdekében, hiszen örülnek, ha a külföldi tőke végre megjelenik náluk, és ezért gyakran inkább tarra vágják érdeiket és betonnal borítják be országukat. Ám ez semmivel sem csökkenti a „gazdag” országok felelősségét abban, hogy segíteniük kell a „szegényeket” valós érdekeik fölismérésében, s ezek közé tartozik a környezet védelme is.

A nemzeti befektetéspolitika akadályozása

A tervezett megállapodás korlátozná a kormányok jogát, hogy a befektetéseket feltételekhez kössék, továbbá megtiltaná, hogy korlátozzák a nyereség más országba történő átutalását. Ez – többek között – azt jelentené, hogy a tagországok nem írhatnák elő a külföldi befektetők számára, hogy azok milyen előre meghatározott arányban alkalmazzanak belföldi munkavállalókat, hazai beszállítókat, és helyi alapanyagokat. A kormánytámogatások elnyerését sem köthetnék külföldi vállalatokat diszkrimináló feltételekhez.

A MAI alapján a vállalati nyereség – és általában a tőkeátutalások – országhatárok közötti mozgásának korlátozása is tilos lenne. A profit külföldre utalása jól ismert jelenség, ami – a GNP és a GDP számításában rejlő különbségek miatt – illuzórikus hatású, ha a GDP alapján kívánnak egy ország gazdasági teljesítményét illetően következtetéseket levonni.⁷ A nyereség-átutalás korlátozása némileg csökkentheti – bár meg nem szüntetheti – az ebből fakadó torzítást. A MAI viszont épp a korlátozása ellen lép föl. Az egyéb tőkemozgások (értékpapírok, osztalékok, tulajdonjogok) szabad mozgásának biztosítása szintén célja az egyezménynek. A tőkefolyamatok egyre szabadabbá tétele pedig a szabad piacot erősíti, miközben gyöngíti a nemzetállamokat.

A kormányintézkedések megtámadhatósága

A MAI által tervezett intézkedések kikényszeríthetőségének biztosítása érdekében létrejönne egy ma még vita tárgyát képező nemzetközi fórum, amely előtt bármely vállalat megtámadhatna bármely kormányt és kártérítést követelhetne tőle, ha a vállalat szerint a kormány megsértette a befektető jogait. E nemzetközi fórum például egy választott bíróság lehetne.⁸

⁷ A GNP és a GDP közötti különbségről, illetve a GDP jóléti mutatóként történő felhasználásakor felmerülő problémákról lásd Cobb-Halstead-Rowe (1997).

⁸ Hasonló bíróság már működik az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás (NAFTA) keretében. Eme fórum előtt az egyesült államokbeli Ethyl Corp. vállalat beperelte a kanadai kormányt, mert az betiltott egy a vállalat által gyártott benzinadalékot, mivel az anyag idegméregnek bizonyult. Az Ethyl Corp. most 347 millió (más források szerint 250 millió) dollár összegű kártérítést követel a kanadai kormánytól, és – a jogászok szerint – minden esélye megvan a per megnyerésére (CEE Bankwatch Network [1998], Jakus [1998], WWF-UK [1998]).

A MAI ellenzői, köztük a WWF, nem értik, hogy a befektetők miért perelhetik be (vélt vagy valós) sérelmeikért a kormányokat egy független nemzetközi fórum előtt, és miért nem elégednek meg az érintett kormányok hazai bíróságaival. Feltételezhető, hogy a befektetők azért nem bíznak a helyi igazságszolgáltatásban, mert nem hisznek a végrehajtó és az igazságszolgáltató hatalmi ág szétválasztásában. De akkor miért nem kapják meg az állampolgárok is azt a jogot, hogy független nemzetközi bíróság előtt pereljék a vállalatokat? Az állampolgároknak ugyanis a MAI szerint meg kell elégedniük a hazai igazságszolgáltatás fórumaival. Márpedig ez a polgárok hátrányos megkülönböztetését jelenti a külföldi befektetőkkel szemben.

Hosszú távú kikényszeríthetőség

A rendszer hosszú távú fennmaradása érdekében a MAI a következőket írta elő: a megállapodást aláíró országok öt évig nem léphetnek ki a szerződésből, ha pedig ezt követően mégis kilépnének, akkor további tizenöt évig érvényben maradnak a rájuk vonatkozó MAI-korlátozások. Tehát a MAI legalább húsz évre jelentősen befolyásolná a csatlakozó országok gazdasági mozgásterét, tulajdonviszonyait, valamint szociális és környezetvédelmi jogalkotását. Ez hazánk esetében például azt jelentené, hogy könnyebbé válna a stratégiai szektorok külföldi kézbe kerülése, sőt elvileg tilos lenne még az EU-val történő jogharmonizáció is. Magyarország ezért a tárgyalások során annak elérésére törekszik, hogy a jogharmonizációs kötelezettségeket a nyugalmi elv szempontjából kivételként kezeljék (Jakus [1998]).

A fentiek alapján látható, hogy a tervezett Multilaterális Befektetési Megállapodás jelentősen korlátozná a kormányok önrendelkezési jogát, előnyhöz juttatná a külföldi befektetőket a hazai befektetőkkel és fogyasztókkal szemben, valamint jelentős mértékben akadályozná a szociális, környezetvédelmi és gazdasági törvénykezést. Mindez a civiltársadalom, a helyi gazdaságok és az államok kiszolgáltatottságának növelését jelenti a transznacionális vállalatokkal szemben.

A MAI és a nyilvánosság

A MAI szorgalmazóinak eddigi gyakorlata arra enged következtetni, hogy jelentős mértékben korlátozni kívánják a parlamenteket, a civilszervezeteket és általában a nyilvánosságot a tárgyalások menetébe történő betekintésben. A nyilvánosság kizárásáról a WWF a következőképpen ír: „*Olyan civilszervezet vagyunk, amelyik több mint nyolc év óta kiemelten foglalkozik kereskedelmi ügyekkel. Ennek ellenére egy éven át nem is értesültünk az 1995 áprilisában megkezdődött MAI-tárgyalásokról. A kirekesztésünket össze kell vetni azzal a ténnyel, hogy az ipar képviselői több mint három évvel a tényleges tárgyalások előtt megkezdték a MAI előkészítő munkálatait. A MAI teljes szövegét egészen 1997 februárjáig nem hozták nyilvánosságra. Amikor aztán kiszivárgott, a tárgyalások már majdnem két éve folytak (...). Még mindig nem létezik olyan mechanizmus, amely biztosítaná az éppen tárgyalt szövegek rendszeres közzétételét. Az egyes országok véleménye pedig kihámozhatatlan az összevont, végső változatokból, amelyeket csupán 6-8 havonta tesznek közzé.*” (WWF-UK [1998])

Ha nem a huszonkilenc tagot számláló OECD, hanem a százharmincegy országot tömörítő Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Organization, a továbbiakban WTO) keretein belül próbálnák tető alá hozni a megállapodást, akkor – a résztvevők nagy száma és a számos potenciális érdekütközés következtében – a mai helyzethez képest valószínűleg gyorsabban kiszivárognának az információk. Ez persze nem jelenti azt, hogy az OECD-tagországok között ne állnának fenn jelentős érdekellentétek, különösen ami a jelenlegi és a leendő EU-tagok, valamint az EU-n kívüli országok viszonyát illeti. Ám a nagyobb kört felölelő WTO-ban valószínűleg sokkal szerteágazóbb érdekek és ellentétek jelentkeznének, mint az OECD-n belül.

Ha a jelenlegi tárgyalások keretén belül állapotnának meg, úgy az aláírók akár azt is kijelenthetnék: az egyezményhez történő csatlakozás nem kötelező, minden ország „szabadon” eldöntheti, aláírja-e azt vagy sem. Megfontolandó azonban, hogy a világ külföldi működőtőke-áramlásának (ami 1996-ban 350 milliárd dollárt tett ki) 85 százaléka már ma is az OECD országából származik, illetve 60 százaléka oda is áramlik vissza. Ha OECD-n kívüli országok nem csatlakoznak a MAI-hoz, akkor még az is megeshet, hogy a jövőben a működőtőke még nagyobb arányban áramlik majd vissza az OECD-országokba, ha feltételezzük, hogy annak mozgása a kisebb ellenállás – azaz a külföldi befektetéseket kevésbé korlátozó szabályozás – irányába tart. Azt mondhatjuk tehát, hogy ebben az esetben a MAI-hoz történő csatlakozás mégsem egészen önkéntes, hiszen nagy valószínűséggel hirtelen tőkeáramlás fenyegeti a nem-csatlakozó országokat.

A nyilvánosság kizárása és a szövegek késleltetett bemutatása alkalmasint akadályozhatja a bírálókat a szövegezés aprónak tűnő, ám mégis jelentős változásainak nyomon követésében. Ezt példázza a WWF jelentése is: a „*MAI környezetvédelmi intézkedéseinek élén az a kötelező érvényű cikkely állna, amely megakadályozná az államokat, hogy a környezetet, illetve a foglalkoztatottakat védő normák csökkentésével csalogassák a befektetőket. Igen ám, de a javaslat időközben úgy módosult, hogy a szöveg már eltért az eredeti szándéktól. Eredetileg ugyanis annak megakadályozása volt a cél, hogy az államok egyre inkább túl tegyenek egymáson a szabályokat lebontó versenyben.*” (WWF-UK [1998]) Más szóval, a jelenlegi szöveg kikötné, hogy egy-egy vállalat nem kaphat *egyedi* fölmentést a környezetvédelmi követelmények alól, nehogy versenyelőnyhöz jusson. Ám ez önmagában kevés, mert az államok – az egymást alulmúló versengésben – az *általános* környezetvédelmi szabályozás színvonalát a végletekig lecsökkenthetik. Ennek megakadályozására irányult az eredeti megfogalmazás, ám a jelenlegi változat már nem zárja ki ennek lehetőségét.

A MAI sorsa és a civil társadalom szerepe

A bemutatott egyezményt – a tárgyaló felek érdeklődései miatt – végül is nem írják alá az eredeti terveknek megfelelő, 1998. áprilisi időpontban. Az aláírás elmaradása azonban nem jelenti a MAI végleges vereségét, csupán a tárgyalások fölfüggesztését. A felek ugyanis nem azt jelentették ki, hogy nem óhajtják tető alá hozni a MAI-t, hanem csak azt, hogy nem tartják elfogadhatónak jelenlegi formájában. Az egyezmény tervezetét mind az Európai Parlament (a továbbiakban EP), mind az Egyesült Államok elutasította. Az EP azzal érvelt, hogy az egyezmény következtében egyenlőtlené válna a viszony a befektetők jogai és kötelességei között, továbbá kiszolgáltatottá válna a tagországok lakossága. Sérelmezte továbbá, hogy a parlamenteket (köztük az EP-t) kizárták a tárgyalásból. Megemlítette, hogy az EU még nem végzett vizsgálatokat arra vonatkozóan, hogy a MAI milyen hatással lenne a kereskedelemre, a munkaerőpiacra, a szellemi termékek piacára, továbbá azt sem vizsgálta, hogy az egyezmény összeegyeztethető lenne-e a környezetvédelmi és egyéb törvényekkel. Az EP azt is kifogásolta, hogy az OECD-n kívüli államok nem befolyásolhatják a tárgyalások menetét, s javasolta a MAI kérdéseinek WTO-n belüli tárgyalását (lásd az EP 1998. március 10-iki határozatát). Az Egyesült Államok is sajátos fenntartásokkal él a MAI-tervezettel szemben, mivel annak végső szövegében kivételként akar szerepeltetni bizonyos törvényeket, illetve tevékenységeket. Egyelőre nem enged például az úgynevezett Helms-Burton-törvényből, amely szankcionálja az általa embargó alá vont országokban befektetőket. Ezenkívül valamennyi önkormányzati és állami törvénye számára fölmentést kért (a szövetségi törvényeket kivéve), továbbá – állítólag – kivételként akarja kezelni a közbeszerzések jelentős részét is (Jakus [1998], Love [1998]). Az EU is szeretne kivételeket szerepeltetni a MAI-ban: például ki akarja venni a szellemi termékeket az egyezmény

hatásköréből, továbbá nem kívánja megadni a tagországai között érvényes liberalizációs célú kedvezményeket az Unió kívüli országoknak (lásd az említett EP-határozatot, valamint Jakus [1998]).

A MAI megfeneklése talán a civilszervezetek ellenállásán is múlt. A civilszféra ellenkampányában 68 ország (köztük Magyarország) 568 környezetvédelmi, fejlesztési és fogyasztóvédelmi szervezete vesz részt. A Korten, Duchrow, Dauncey és mások által megálmodott civil ellenállás tehát e téren sikeresnek tűnik. Látnunk kell azonban, hogy a MAI-folyamat leállása valószínűleg nem végleges. Ezt támasztja alá, hogy a „véleménykülönbségek ellenére, melyek – látszólag – már-már nyilvános elkeseredettségbe torkolltak, az összes résztvevő kijelentette: valódi szándékuk, hogy megszülessen egy olyan egyezmény, amely nemzetközi szinten biztosítja majd a befektetések világos és harmonikus szabályozását. Mindazonáltal a tárgyaló felek tanácstalanok voltak azt illetően, vajon egy ilyen szabályozás létrejöhet-e a közeljövőben, tekintve, hogy a legfőbb véleménykülönbségeket azóta sem sikerült egészen áthidalni, mióta az ötlet 1995 májusában megszületett.” (Love [1998]) Az egyezmény ideiglenes vereségében az OECD-országok közötti érdekkülönbségek tehát döntő szerepet játszottak. Ez viszont nem jelenti azt, hogy idővel ne jöhetne létre valamiféle olyan kompromisszum, ami a MAI útját egyengetné.

Mindenesetre a MAI aláírásának elnapolásával a civilszervezetek időt nyertek, ezért életet is. Nekünk, a civilszféra tagjainak, ki kell használnunk ezt az időt a MAI-val kapcsolatos tájékozódásra és tájékoztatásra, valamint a civilmozgalom ellenállásának további szervezésére. Így elébe mehetünk annak, hogy országainkra kényszerzubbonyt húzzanak, méghozzá úgy, hogy elhiteik velünk, ez a legújabb divat szerint készült szmoking.

HIVATKOZÁSOK

Adam, J. H. [1993]: *Dictionary of Business English*; Akadémiai Kiadó, Budapest

CEE Bankwatch Network [1998]: *Multilaterális Befektetési Megállapodás*; február

Cobb, C. – Halstead, T. – Rowe, J. [1997]: *Ha a GDP felmegy, miért megy Amerika lefelé?*; Kovász, Tél, 30–47. old. (a tanulmány a Valóság 1998/2 számában is megjelent)

Duchrow, U. [1998]: *A civiltársadalom jelentősége a politikai-ökonómiai problémák megoldásában*; Előadás A XXI. század kapujában című konferencián, Budapest, Stefánia Palota, 1998. március 20.

Az Európai Parlament döntése [1998] (European Parliament Resolution 10/03/98)

Jakus I. [1998]: *Multifilter: Nemzetközi beruházási megállapodás*; Heti Világgazdaság, 1998. február 28., 115–117. old.

Korten, D. C. [1996]: *Tőkés társaságok világalma*; Kapu Kiadó, Budapest

Le Monde diplomatique [1998]: *The Dangers of the Multilateral Agreement on Investment*; március

Love, B. [1998]: *FOCUS-Trade tensions sink OECD investment treaty*; Reuters, feb. 17.

WWF-UK [1998]: *The Multilateral Agreement on Investment: outstanding issues for the UK Government*; Parliamentary Briefing, március

Világgazdasági kyszótár [1984]; Kossuth, Budapest

